

Pääkirjoitus

Mats Bergman

Uusia paradigmoja? Tai: vielä yksi näkökulma tekoälyyn

Kun edellisessä pääkirjoituksessani (Bergman 2022) käsitteelin päivänpolttavaa AI-keskustelua, kuvittelin osaltani kuitanneeni Chat- ja -GPT-liitteiset aiheet ainakin joksikin aikaa. Hurmat ja huolet eivät kuitenkaan ota laantuakseen, ja huomaan palaavani aiheeseen ärsyttävänkin usein sekä keskusteluissa että omissa ajatuksissani. Niin sanottu tekoäly ("niin sanottu", koska sen älykkyydestä voi olla montaa mieltä) tuppautuu yhä aggressiivisemmin digitalisoituun arkeen: hakukoneisiin, sähköpostiin, sanojenkäsittelyyn. Vääjäämättä, joskin ehkä hitaammin kuin voisi kuvitella, AI:n generoimat tekstimassat ja muut ongelmat ovat löytämässä tiensä myös median ja viestinnän tutkimuksen valtavirtaan. Kliseenkin uhalla, tämä on sekä uhka että mahdollisuus. On jopa esitetty, että edessämme on radikaali sosiaalinen ja tiedollinen murros, jota varten alamme tarvitsee uusia tutkimuksellisia paradigmoja.

Kun on ollut tarpeeksi pitkään leikissä mukana, puheet mullistavista paradigman muutoksista tai erilaisista käänteistä (engl. *turns*) voivat aiheuttaa lähinnä kyynistä uupumusta tai kevyttä huvittuneisuutta. Paradigmat ovat tunnetusti kokeneet melkoisen inflaation Kuhnin jälkeen. Niitä tulee ja menee, kuten myös tutkimukseen tulvivat, usein teknomaailmasta kumpuavat muotisanat. Mutta tämä ei tarkoita, etteikö näissä moninaisissa käänteissä ja trendikkäissä fraaseissa olisi usein jotain perää. Muistissa – ja osittain myös voimissaan – ovat esimerkiksi medioitumisen ja totuuden jälkeisen ajan käsitteisiin yhdistetyt toivot ja pelot. Teknologisia murroksia käsitellessään viestinnän tutkimus on kääntynyt pääasiassa datan ja algoritmien puoleen. Näyttäisi siltä, että tekoälytermiä on sen sijaan ainakin osittain vältelty, tietoisesti tai tiedostamatta. Tämä onkin ehkä ollut viisasta, sillä AI-visioiden historia 1950-luvulta nykypäivään pitää sisällään monenlaista hypeä ja floppia. Kesti aikansa, ennen kuin reissussa rähjäntynyt tekoälyn idea muuttui jälleen salonki- ja markkinointikelpoiseksi. Vaikka niin sanottu toinen AI-talvi tarinan mukaan päättyikin joskus 1990-luvun puolivälissä, tekoälypuhe on saavuttanut vasta viime aikoina todella laajan suosion, joka on ulottunut tietojenkäsittelytieteiden, filosofian ja tieteisfiktioihin piiriin ulkopuolelle.

Tässä kehityskulussa 30.11.2022, jolloin OpenAI toi markkinoille aikamme tunnetuimman botin, on tietenkin eräänlainen merkkipäivä. Mutta viestinnän tutkimusta mullistavaa, tekoälyn tuottamaa paradigmanvaihdosta on tietyissä piireissä povattu ja toivottu pidempään. Ehkä selkeimmin tällaista murrosta on hahmoteltu ja ajettu ihmisen

ja koneen väliseen kommunikaatioon keskittyvän tutkimuksen parissa. Näkökulma ei ole täysin uusi, mutta viime vuosina tämän suuntaisia tutkimusintressejä on systemaattisesti koottu *Human–Machine Communication* -nimikkeeseen alle (lyhennetty HMC). Ponnistukset näkyvät konkreettisesti julkaisuissa (esim. erikoisanalan oma joulukuun ja pian ilmestyvä käsikirja) ja järjestötoiminnassa (<https://humanmachinecommunication.org>). Tässä ei sinänsä ole mitään uutta ja käänteentekevää, mutta HMC-virtaukseen on myös sisällytetty ydinajatus, joka mahdollisesti oikeuttaa puheet paradigmaattisesta loikasta. Sen mukaan uusi ja mullistava tutkimuskohde eivät niinkään ole koneet viestinnän välittäjinä, esteinä ja mahdollistajina, vaan koneet kommunikatiivisina kumppaneina. Tässä ei tietenkään ole kyse mistä tahansa kojeista, vaan laitteista, joista käytetään sellaisia nimikkeitä kuin sosiaalinen robotti ja kommunikatiivinen tekoäly.

Vuosien Siri- ja Alexa-kokemusten jälkeen tämäkään ei ehkä tunnu kovin merkittävältä paradigmaattiselta murrokselta. Edes ChatGPT:n tuorein versio tuskin riittää perustelemaan näin suureellisia väitteitä. Mistä siis on kyse? Visiossaan Jochen Peter ja Rinaldo Kühne (2018) esittävät, että sosiaaliset robotit mullistavat viestinnän tutkimuksen kentän kolmella eri tavalla: ne haastavat käsityksiämme mediasta, ymmärrystämme viestinnän osapuolista ja näkemyksiämme kommunikaation rajoista. Ohjelmallisessa artikkelissaan Andrea Guzman (2018) tähdentää, että kyse on kommunikatiivisesta vuorovaikutuksesta, jossa kone on ihmisen kanssa tietystä mielessä tasavertainen. Tässä prosessissa molemmat osapuolet osallistuvat merkityksen luomiseen. Jos hyväksytään, että median ja viestinnän tieteenharjoitus on (ainakin institutionaalisessa mielessä) perinteisesti rajattu inhimillis-sosiaaliseen kommunikaatioon, tästä ajatuksesta löytyy tutkimusparadigmoja haastavaa potentiaalia. Ehkä vielä radikaalimmin se kuitenkin kyseenalaistaa käsityksiämme itsestämme, oletuksia ihmisen erityisasemasta maailmanjärjestyksessä. HMC:n piirissä esiintyy eriäviä näkemyksiä siitä, tarkoittaako tämä perinteisten ontologisten rajojen murtumista, mutta rohkeimmat ovat puhuneet jopa kopernikaanisesta vallankumouksesta (esim. Gunkel 2023). Ainakaan tässä alamme ei voi syyttää turhasta arkuudesta.

Itse vartoisin vielä hetken, ennen kuin julistaisin maailmankuvamme räjäyttävän vallankumouksen alkaneeksi. En ole edes täysin vakuuttunut, että HMC ja sen lähisukulaiset ovat mullistamassa median ja viestinnän tutkimusta niin perusteellisesti kuin sen johtotähdet julistavat. Mutta tämä ei muuta sitä tosiasiaa, että monet esiin nousseista kysymyksistä ovat huomionarvoisia, mahdollisesti jopa ratkaisevan tärkeitä. Se, miten ”kommunikatiivista” tekoälyä tulevaisuudessa kehitetään, on kieltämättä yhteiskunnallisesti merkittävä ongelma. Kauan sitten C. S. Peirce (1887), joka tunnetumpien ansioitensa lisäksi oli tekoälyn filosofian pioneeri, esitti että emme kaipaa koneiltamme luovuutta vaan luotettavuutta. Nykymenon perusteella hän oli ehkä osittain väärässä, mutta kysymys luovuudesta onkin saanut uusia ulottuvuuksia generatiivisen tekoälyn väitettyjen kommunikatiivisten kykyjen myötä (vrt. Bergman 2022). Myös monet AI-etiikan kysymyksistä koskevat nimenomaan kommunikatiivisen tekoälyn haasteita. Pitääkö varoa, että emme puolivahingossa luo eettisiä viestijöitä, joita voi myös pitää eettisinä vastaanottajina – mistä voi seurata melko hämmäntäviä pohdintoja tekoälyn oikeuksista (ks. esim. Gellers 2021)? Lisäksi pitää miettiä, olemmeko todella valmiit tunnustamaan (tietyt) koneet aidoiksi kommunikoijiksi. Miten se muuttaisi käsityksiämme kommunikaatiosta ja itsestämme? Tällä hetkellä ehkä kiihkein väittely koskee kuitenkin AI-ongelmien kokoluokkaa ja kantamaa. Pitääkö olla (eksistentiaalisesti) huolissaan ihmiskunnan

kohtalosta koneellistuvassa tulevaisuudessa, vai tulisiko tarmo sen sijaan kohdistaa vääristymien ja epäkohtien oikaisuun tässä ja nyt? Kyse ei ole pelkästään tekoälyn kognitiivisista ja eettisistä vaikutuksista sekä sen mahdollisesti sisäänrakennetuista vinoumista, vaan myös siihen yhdistetyistä ideologioista, efektiivisestä altruismista transhumanismiin.

Isoja kysymyksiä, etenkin käsiteltäväksi pienen lehden pääkirjoituksessa. HMC:n ansioksi voi ainakin lukea, että se on herätellyt keskustelua siitä, mitä nimenomaan median ja viestinnän tutkimus voi tarjota aaltoilevaan AI-diskurssiin. Tässä ei mielestäni kannata katsoa pelkästään nykyhetkeen ja tulevaisuuteen, sillä yllättävän monet tämän hetken kysymyksistä löytyvät tavallaan myös median ja viestinnän annaaleista. En nyt tarkoita, että historia tarjoaisi meille valmiita vastauksia, mutta paluu esimerkiksi Claude Shannonin ja jopa Marshall McLuhanin ajatusten pariin voi yllättää. Jo se havainto, että kaikki ei olekaan niin uutta kuin väitetään, saattaa tarjota huojennusta tekoälyähkyn keskellä. Virheistäkin voi oppia. Vaikka kybernetikka ei ehkä terminä herätä suurta innostusta, on kuitenkin kutkuttavaa spekuloida, miten asiat olisivat voineet edetä, jos Norbert Wienerin tutkimusohjelmaa ei olisi syrjäyttänyt toinen paradigma, eli tekoäly.

Vielä tällaisia tekoälyyn liittyviä kysymyksiä ei ole kovinkaan paljon ruodittu *Media & viestintä* -lehden sivuilla. Uskallan kuitenkin ennustaa, että sellaisia on luvassa, HMC-paradigman siivittäminä tai jossain muussa muodossa. Tekoälyyn ja laajemmin uuteen teknologiaan liittyviä mahdollisuuksia ja uhkia löytyy toki jo tästä monipuolisesta numerosta, jossa käsitellään muun muassa verkkokeskustelujen moderointia, kuvajournalismin haasteita, populistista vastamediaa, lukiolaisten suhtautumista rokotekriittisiin kirjoituksiin ja paikallislehden koronauutisointia. Ilahduttavasti tällä kertaa lehden sivuilta löytyy myös kaksi kirja-arviota. Niitä toivomme lisää.

Lopuksi haluan toimituksen puolesta esittää erityiset kiitokset Tarmo Malmbergille, jonka tässä numerossa julkaistu artikkeli päättää vuonna 2019 käynnistyneen historia-sarjan. Tämä suurtyö, joka on ansiokkaasti dokumentoinut ja kommentoinut suomalaisen median ja viestinnän tutkimuksen historiaa, kannattaa ottaa haltuun kokonaisuudessaan. Lukusuositus kesälomalle.

Kirjallisuus

- Bergman, Mats. 2022. "Tekoäly ja luova tieteellinen kirjoittaminen." *Media & viestintä* 45 (4): i–iii. <https://doi.org/10.23983/mv.125622>.
- Gellers, Joshua C. 2021. *Rights for robots: artificial intelligence, animal and environmental law*. London: Routledge.
- Gunkel, David. 2023 (tulossa). "Philosophical contexts and consequences of human-machine communication." Teoksessa *The SAGE handbook of human-machine communication*, toimittaneet Guzman, Andrea L., Steve Jones ja Rhonda McEwen. SAGE.
- Guzman, Andrea L. 2018. "Introduction: 'what is human-machine communication anyway?'" Teoksessa *Human-machine communication: rethinking communication, technology, and ourselves*, toimittanut Guzman, Andrea L., 1–28. New York: Peter Lang.
- Peirce, Charles S. 1887. "Logical machines." *The American Journal of Psychology* 1: 165–170.
- Peter, Jochen ja Rinaldo Kühne. 2018. "The new frontier in communication research: why we should study social robots." *Media and Communication* 6 (3): 73–76. <https://doi.org/10.17645/mac.v6i3.1596>.